

КЛАСТЕРИЗАЦІЯ ЕКОНОМІКИ ЯК НАЙЕФЕКТИВНІША ФОРМА ОРГАНІЗАЦІЇ ІННОВАЦІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ТА СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНОГО РОЗВИТКУ РЕГІОНІВ

Анотація. Кластеризація економіки є необхідною умовою забезпечення перманентного інноваційного розвитку учасників інноваційного процесу. Найефективнішою формою кластеризації є створення інноваційних кластерів у регіонах на основі інтеграційної взаємодії інститутів науки й освіти з виробничими підприємствами за підтримки державних структур, що на практиці забезпечується функціонуванням інноваційної інфраструктури для підкріплення виробничого потенціалу науково-інноваційним потенціалом.

Ключові слова: інноваційний процес, інноваційний кластер, кластеризація, кластерний підхід, соціально-економічний розвиток, науково-інноваційний потенціал, конкурентоспроможність.

Summary. Clustering of economy is the necessary condition to provide permanent innovative development of participants in the innovation process. The most effective form of clustering is the creation of innovation clusters in the regions on the basis of integration interaction of science and education institutions with industrial enterprises with the support of government agencies, which in practice are ensured by the functioning of innovation infrastructure to support production potential of scientific and innovative potential.

Key words: innovative process innovation cluster, clustering, cluster approach, socio-economic development, scientific and innovative potential, competitiveness.

Постановка проблеми. У сучасній економіці, що розвивається в умовах високодинамічних інноваційних процесів, особливо актуальною становиться проблема створення економічних механізмів, що легко адаптуються до постійно змінюваних умов зовнішнього оточення й таких, що безперервно забезпечують синергетичний ефект взаємодії всіх учасників інноваційного процесу. Ситуаційний підхід до розвитку діяльності економічних суб'єктів є неефективним через те, що під час проведення детального аналізу змін, які відбуваються, ситуація може змінитися, що призведе до несвоєчасної реакції на нові параметри зовнішнього оточення підприємства. Таким чином, найбільш ефективним механізмом формування інституційного середовища щодо відродження інноваційної активності вітчизняних підприємств стає створення у регіонах інноваційних кластерів як складових елементів національної інноваційної системи.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Багато зарубіжних авторів досліджували процеси кластеризації, оцінювали ефективність створення, розвитку та стимулювання кластерів, зокрема А. Маршал, М. Портер, М. Вебер, Т. Андерсон та ін. Значний внесок у адаптацію українських умов до кластерного підходу зробили вітчизняні вчені: С. І. Соколенко, М. П. Войнаренко, В. М. Геєць, О. І. Гуменюк, П. Т. Саблук, Д. М. Стеченко, А. В. Череп, В. Г. Федоренко, П. І. Гайдуцький, Б. Й. Пасхавер, Г. А. Семенов та ін.

Виклад основного матеріалу. Кластеризація економіки як процес формування інноваційних кластерів з метою підвищення конкурентоспро-

можності регіонів досліджується в економічній літературі з точки зору концентрації діяльності економічних суб'єктів у географічних межах території, де створені найбільш сприятливі умови. Однак сьогодні, у зв'язку із розвитком інформаційних технологій і нових способів взаємодії економічних суб'єктів, географічна близькість один до одного постачальників, споживачів та партнерів-дослідників не має суттєвого значення. Широкого розповсюдження набули «віртуальні» кластери, що створені на основі формування інноваційних мереж і не прив'язані до якогось конкретного регіону.

До основних тенденцій економічного розвитку, що визначають необхідність кластеризації економіки в умовах модернізації, варто віднести такі:

— прискорення змін у «розташуванні сил» на економічній і політичній аренах (зараз відбувається перехід від домінування економік США та ЄС до переважної ролі азійських країн, передусім — Китаю);

— прискорення процесів міжнародної міграції, що виявляється в конкуренції між країнами та регіонами за висококваліфікованих спеціалістів, які в сучасній економіці стають основним людським капіталом;

— інтеграція ринків, що, у свою чергу, сприятиме розширенню міжнародних інвестиційних потоків і збільшенню конкуренції регіонів з точки зору інвестиційного клімату;

— поглиблення міжнародної спеціалізації, що призводить до «розмежування» виробничих ланцюжків по декількох регіонах;

— посилення ролі інновацій як основного джерела конкурентних переваг, а також інструменту пошуку та використання точок росту;

— підвищення ролі знань і навичок спеціалістів у формуванні конкурентної переваги підприємств;

— переорієнтація розвинутих країн з традиційними витоками отримання енергії на нові, більш ефективні технології енергозбереження [1].

З точки зору вказаних тенденцій кластеризація надає регіонам такі переваги:

— забезпечує формування ефективних міжнародних зв'язків між регіонами і кластерними об'єднаннями;

— збільшує науковий і інноваційний потенціал регіону за рахунок міжнародного трансферу;

— сприяє розвитку кластеризованих секторів економіки, конкурентоспроможних на міжнародному ринковому просторі;

— забезпечує швидкий пошук потенційних споживачів продукції з урахуванням орієнтації на міжнародні ринкові сегменти шляхом визначення пріоритетних напрямків розвитку кластерів.

Практика доводить, що найбільш високий рівень конкурентоспроможності регіону досягається за рахунок формування інноваційних кластерів, що у свою чергу сприяє забезпеченню національної безпеки в умовах інноваційного розвитку регіонів. Основним моментом у забезпеченні інноваційного кластера є наявність інноваційної синергії всіх учасників, завдяки якій забезпечується створення, капіталізація і розповсюдження інновацій. Головну роль у процесі формування інноваційного кластера відіграє інтеграційна взаємодія підприємств науки та освіти з виробничими підприємствами за підтримки державних структур. Найбільш ефективно процес кластеризації здійснюється у регіонах, які активно створюють інноваційну інфраструктуру для підкріплення промислового потенціалу науково-інноваційним і освітянським потенціалом [2]. У цьому контексті ефективність інноваційного процесу для забезпечення цілей інноваційного розвитку національної економіки значною мірою залежить від результативності функціонування економічних інститутів, які забезпечують стійкий розвиток народного господарства. Основним напрямком розвитку економічних інститутів є підтримка малого інноваційного підприємництва, стимулювання входу до ринку нових компаній, формування інноваційної інфраструктури.

В останніх дослідженнях процесу кластеризації підкреслюється важливість наявності на території, що розглядається для створення кластерів, різноманітних видів потенціалів, при цьому найчастіше проводиться розмежування між потенціалом регіону та його інфраструктурною забезпеченістю. У деяких випадках пропонується введення

до аналізу інфраструктурного потенціалу як окремої складової загального потенціалу регіону. За нашою думкою, дослідження інфраструктури створеного кластера необхідно розглядати лише як частину потенціалу, що здатний у результаті спільних зусиль усіх учасників інноваційного процесу на основі взаємодії та реалізації єдиної стратегії інноваційного розвитку до трансформації в інноваційний капітал, який при накопичуванні створює умови для відтворення інновацій на якісно новому рівні, забезпечуючи безперервний інноваційний розвиток учасників кластерів [3].

Світовий досвід розвитку кластеризації свідчить про необхідність створення інноваційної структури, загальними елементами якої є технопарки, бізнес-інкубатори, центри трансферу технологій і т. ін. Бізнес-інкубатори і технопарки є об'єктами інфраструктури підтримання, однак, за функціональними ознаками їх можна розглядати як центральний елемент кластера [4]. З цієї точки зору бізнес-інкубатори виступають як централізовані фонди, акумулюючи всі наявні в кластерному об'єднанні ресурси, а також забезпечуючи ефективну взаємодію різних інфраструктур регіону, що призводить до збалансованого сполучення потенціалів кластера.

Важливо зауважити, що на початкових етапах кластеризації бізнес-інкубатор сприяє «зустрічі» інвестиційних, фінансових і транспортних потоків, кадрових ресурсів, діяльність яких спирається на відповідну нормативно-правову базу, з інформаційними ресурсами. У випадку, коли вищезазначений комплекс підкріплюється наявністю науково-технічного та технологічного потенціалів, у кластері утворюється інноваційний потенціал.

Таким чином, бізнес-інкубатори, технопарки, бізнес-центри стають основною ланкою, що поєднує різні частини потенціалу кластеризації, забезпечуючи тим самим постійне оновлення складових інноваційного потенціалу, необхідне для перманентного інноваційного розвитку національної економіки.

Кластеризація економіки на сьогодні є однією із найефективніших форм організації регіонального інноваційного розвитку, відповідно до якої на ринку конкурують вже не окремі підприємства, а цілі комплекси, які скорочують свої витрати завдяки спільній технологічній кооперації компаній.

Тому логічною метою кластеризації може бути забезпечення економічного розвитку та підвищення конкурентоспроможності підприємств і регіону в цілому не тільки на внутрішніх, але й на зовнішніх ринках. Для створення інноваційного кластера необхідно здійснити комплекс економічних, законодавчих та гуманітарних заходів, забезпечивши при цьому певні базові умови регіонального розвитку.

У процесі формування кластерів відбувається поширення позитивного ефекту в різних напрямках:

— різноманіття джерел технологічних знань полегшує комбінацію факторів виробництва і стає передумовою для будь-якої інновації [5];

— зростає продуктивність і функціонування усіх складових у системі кластеру;

— новий рівень якості господарювання забезпечується завдяки вільному обміну інформацією і різноманітними технологіями, знаннями, кваліфікованою робочою силою;

— розширюється доступ до недосяжних раніше ринків збуту, а також формуються нові;

— якісно підвищується рівень формування нових підприємств;

— забезпечується більша гнучкість всієї системи кластерної взаємодії за рахунок позитивного ефекту масштабу;

— формується єдина погоджена стратегія розвитку, яка спрямована на реалізацію інтересів кожного з учасників кластера;

— формування високоефективних мережевих баз даних виробників, постачальників, споживачів є засобом оперативного обміну необхідним технічним, інформаційним та кадровим забезпеченням;

— відбувається поліпшення соціальної складової регіонального розвитку;

— залучаються іноземні інвестиції в інфраструктуру і в людський капітал.

Кластерний підхід здатний принципово змінити склад промислової політики. У цьому випадку зусилля державної влади мають бути спрямовані не на підтримку окремих підприємств та галузей, а на розвиток взаємовідносин між виробниками та споживачами, між кінцевими споживачами і виробниками, між самими виробниками і урядовими інститутами та ін.

На ранньому етапі основне завдання уряду — поліпшення інфраструктури і усунення несприятливих умов, далі його роль повинна концентруватися на усуненні обмежень до розвитку інновацій [2].

Процес проведення стратегічних реформ і забезпечення конкурентоспроможності регіону, а також ефективна реструктуризація колишніх «промислових гігантів» потребує глибокої взаємодії і співпраці між великим і малим бізнесом, вузами, НДІ, державними органами і т. ін. І тут кластеризація надає необхідні документи й аналітичну методологію. Застосування кластерного підходу дозволяє досягати якісно нового рівня розвитку економіки, що у свою чергу сприятиме підвищенню рівня та якості життя населення, подоланню бідності та безробіття, стабільному економічному зростанню галузей економіки, прискоренню і проведенню системних реформ у регіонах і в Україні в цілому.

Таким чином, необхідно встановити порядок, за якого для фінансування розробки проектів програм соціально-економічного розвитку регіону та створення інноваційних кластерів можуть притягуватися кошти з різних джерел: якщо державним замовником виступає міністерство або відомство, то фінансування розробки програми має здійснюватися з державного бюджету за участю коштів бюджетів зацікавлених суб'єктів держави, а також позабюджетних джерел; якщо державним замовником є адміністрація регіону, фінансування має здійснюватися за рахунок бюджету відповідного регіону за участю коштів зацікавлених підприємств і організацій.

Незважаючи на те, що кластеризація є досить ефективним інструментом реалізації цілей соціально-економічного розвитку, існує низка проблем управлінського та фінансового характеру, що обмежують формування й розвиток кластерів у цілому на території України. Зокрема, не створено механізм методичної, інформаційно-консультативної та освітньої підтримки розвитку кластерів; відсутня необхідна координація діяльності державних органів виконавчої влади, органів місцевого самоврядування, об'єднань підприємств, громадських організацій та реалізації кластерної політики; обмежений набір інструментів фінансової підтримки кластерних проектів з бюджетних джерел.

Отже, завдання держави на сучасному етапі — не забезпечення мінімальних соціальних стандартів життя, а створення оптимального соціального середовища, що сприяє реалізації потенціалу людини, її духовному і матеріальному благополуччю. Оскільки галузевий підхід в управлінні недостатньо орієнтований на отримання такого інтегрального ефекту, перспективним є використання кластерного підходу, заснованого на горизонтальній кооперації та співробітництві управлінських структур, некомерційних організацій, підприємств, населення. Об'єднання організацій у кластер відбувається внаслідок усвідомлення ними власних інтересів, і на цій основі — розуміння необхідності взаємодії.

Створення умов для реалізації та впровадження комплексних програм соціально-економічного розвитку регіону в сучасних умовах господарювання дозволить забезпечити підвищення обґрунтованості та ефективності схвалюваних управлінських рішень. Виконання конкретних завдань програм соціально-економічного розвитку регіону дасть змогу закласти основи для вирішення системних проблем, накопичених за минулі роки, а також проблем, пов'язаних із перспективною стабілізацією регіону. Соціально-економічні програми регіону мають сприяти реалізації довгострокової стратегії його розвитку на кластерних засадах і досягненню більш високої конкурентоспроможності регіону.

Висновки. Отже, кластеризація економіки сьогодні стає інструментом подолання замкнутості на внутрішніх і зовнішніх проблемах, застою і змов між конкурентами, що прагнуть заблокувати позитивний вплив конкуренції. У результаті інтеграції та кооперації економіки, створення кластерів дозволяє застосувати наявні на території або в країні ресурси для зростання та посилення конкурентних позицій окремих регіонів і завдяки цьому «вбудовуватися» в окремі осі, що формуються. Забезпечуючи основу надзвичайного конкурентного успіху в окремих галузях бізнесу, підприємства, об'єднані у кластери, є яскраво вираженою характеристикою будь-якої економічної системи. Відправним пунктом у створенні кластерних об'єднань має бути регіональне та між-регіональне співробітництво підприємств певної галузі, визнаних навчальних закладів та науководослідних центрів, компетентних постачальників та сервісних підприємств. Очевидно, що для ефективного здійснення кластеризації необхідне чітке уявлення її сутності, методів та схеми взаємодії кластерних елементів між собою.

Література

1. Алексеева Е. А. Инновационная культура России / Е. А. Алексеева // Россия: тенденции и перспективы развития : ежегодник / отв. ред. Ю. С. Пивоваров. — М. : ИНИОН РАН, 2008. — Вып. 3. — Ч. 2. — С. 371 — 374.
2. Брувер А. Стратегічне планування місцевого розвитку: розробка та впровадження проектів : навч. посіб. / А. Брувер, Н. Руденко, С. Грищенко. — К. : Європ. комісія, 2006. — С. 168.
3. Длугопольський О. К. Кластерна модель розвитку промислового виробництва регіону як фактор ефективних структурних реформ / О. К. Длугопольський // Екон. часопис — XXI. — 2003. — № 2.
4. Ільчук В. П. Формування кластерів як засіб підвищення конкурентоспроможності економіки регіону / В. П. Ільчук, І. В. Лисенко // Проблеми формування нової економіки XXI века : матеріали 1-й Междунар. науч.-практ. Интернет-конф., 17–19 дек. 2008 г. — Режим доступу : http://www/confcontact.com/2008dec/5_ilchuk.html.
5. Портер М. Конкуренция / М. Портер ; [пер. з англ.]. — М., 2005. — 608 с.
6. Портер М. Международная конференция / М. Портер — М. : Международные отношения, 1993.
7. Про затвердження Державної стратегії регіонального розвитку на період до 2015 року : Постанова Кабінету Міністрів України № 1001 від 21 лип. 2006 р. // Офіц. Вісн. України. — 2006. — № 30. — с. 2132.